

кримінального процесу. Формою реалізації оцінки доказів повноважними суб'єктами є прийняття ними відповідного владного процесуального рішення, а учасниками кримінального провадження – подання

клопотань, скарг, заяв, наведення заперечень з метою вирішення питань, що так чи інакше впливають на якість доказування, а також захисту своїх прав та законних інтересів у кримінальному процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ляш А. Оцінка доказів та їх процесуальних джерел за новим КПК України // Адвокат. – 2014. – №3. – С. 11–15.
2. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. – М. : Наука, 1968. – Т. 1. – 470 с.
3. Лупинская П.А. Оценка доказательств в учебнике Уголовно-процессуальное право Российской Федерации. – Изд. 2-е, перераб. и доп. / под ред. П.А. Лупинской. – М. : Изд-во Юристъ, 1997. – 591 с.
4. Філософський енциклопедичний словник. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
5. Громов Н.А., Зайцева С.А. Оценка доказательств в уголовном процессе / Н.А. Громов. – М., 2002. – 123 с.
6. Фаткуллин Ф.Н. Общие проблемы процессуального доказывания / Ф.Н. Фаткуллин. – Казань, 1976. – 206 с.
7. Давлетов А.А. Принцип уголовной процессуальной деятельности // Правоведение, 2008. – № 2. – С. 92–103.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
9. Соловьев В.В., Громов Н.А., Николайченко В.В. Доказывание, доказательства и их источники в уголовном процессе / В.В. Соловьев. – Саратов, 1995. – 261 с.
10. Шумило М. Докази досудового провадження в КПК України : співвідношення та їх функціональне призначення // Право України. – 2013. – №11. – С. 206–216.
11. Зеленецкий В.С., Глинская Н.В. Теория и практика обоснования решений в уголовном процессе Украины / В.С. Зеленецкий. – Х. : Изд-во «Страйд», 2006. – 326 с.

УДК 343.12

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ПОНЯТОГО: ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЗА НОВИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

PROCEDURAL STATUS OF A WITNESS: SOME FEATURES OF THE NEW CRIMINAL PROCEDURE CODE OF UKRAINE

Назаренко П.Г.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права
Запорізького національного технічного університету*

Статтю присвячено основним питанням щодо практики застосування положень нового КПК України, які стосуються правового положення понятих. Автор зупинився на деяких чинниках, що впливають на активну участь понятих у кримінальному провадженні, на питаннях процесуального залучення понятих до такого провадження. Визначено актуальні проблеми процесуального статусу понятих та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: кримінальне провадження, слідчі (розшукові) дії, учасники кримінального провадження, процесуальний статус, понятій, процесуальні гарантії.

Статья посвящена основным вопросам практики применения положений нового УПК Украины, которые касаются правового положения понятых. В частности, автор остановился на некоторых факторах, которые влияют на активное участие понятых в уголовном производстве, на вопросах процессуального их привлечения к такому производству. Определены актуальные проблемы процессуального статуса понятых и предложены пути их решения.

Ключевые слова: уголовное производство, следственные (розыскные) действия, участники уголовного производства, процессуальный статус, понятых, процессуальные гарантии.

The article is devoted basic questions in relation to practice of application of positions of new Criminal Procedure Code of Ukraine, which touch legal position of witnesses. In particular, an author was stopped for some factors which influence on active voice of witnesses in criminal proceedings, on the questions of the judicial bringing in of witnesses to such realization. Certainly issues of the day of judicial status of witnesses and the ways of their decision are offered.

Key words: criminal proceedings, investigation (investigative) actions, participants of criminal proceedings, procedural status, witness, procedural safeguards.

Постановка проблеми. Стереотипи масової свідомості про продажність правосуддя в сучасній Україні обумовлюється «закритістю», «кланівістю» правосуддя та правоохоронної діяльності в цілому. Вони не тільки не сприяють зменшенню корупції, а навпаки – сприяють розвитку корупційних зв'язків та процесів. Це у свою чергу призводить до збіль-

шення недовіри суспільства до правоохоронної системи та правосуддя.

Виникає суто логічне запитання: яким чином поновити віру населення в правосуддя та зробити так, щоб проголошені в ст. 3 Конституції України положення були дійсно найвищою соціальною цінністю нашої держави?

На наш погляд, гласність правозастосування та громадський контроль за правоохоронною діяльністю та правосуддям шляхом участі представників громадськості в здійсненні правосуддя в різних процесуальних формах є одним із механізмів реалізації існуючих завдань та відповіддю на поставлене запитання.

Стан дослідження. Відповідно до Конституції України, наша держава проголошена демократичною, соціальною та правовою. У сучасному розумінні демократія представляє собою одну із форм юридичного забезпечення прав і свобод людини, яка тримається на верховенстві закону. Однією з рис правової держави є й те, що не тільки громадяни несуть відповідальність перед державою, а й держава відповідає перед громадянами за забезпечення законних прав, свобод та інтересів.

Для забезпечення сумлінного виконання всіма учасниками кримінального судочинства своїх обов'язків щодо сприяння в досягненні його завдань, перед державою ставиться головна задача – створити надійну систему гарантій, яка повинна будуватись на засадах кримінального судочинства.

Реформування кримінального судочинства з позиції подальшої гуманізації, охорони прав та свобод людини, відповідно до вимог міжнародних стандартів, а також прагнення підвищення їх ефективності зумовлює її актуальність.

Метою статті є роз'язання теоретичних проблем реалізації інституту понятих у кримінальному провадженні України, а також надання практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення порядку залучення понятих для проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій у діяльності підрозділів, які здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень.

Окремі питання процесуального статусу понятих розглядалися в різні часи в працях вітчизняних і зарубіжних вчених Ю.І. Азарова, Ю.П. Аленіна, І.М. Бацька, А.Р. Белкіна, О.Л. Булейко, В.І. Галаган, А.А. Котової, Ю.М. Фролова, О.В. Хітрова та інші [1; 2; 3; 4; 5; 7; 8; 13; 14].

Незважаючи на великий внесок зазначених науковців у розвиток науки кримінального процесу та практику його застосування, слід зауважити, що їх дослідження охоплювали лише певні аспекти інституту понятих переважно за практикою застосування КПК України 1960 року. Отже, низка ключових питань стосовно інституту понятих залишаються нез'ясованими та актуальними й сьогодні.

На наш погляд, починаючи дослідження терміну «понятій», необхідно звернутися до етимологічного його значення, дослідити історію та сучасний стан розвитку.

Виклад основного матеріалу. Словники дають наступні визначення: 1) понятій — особа, яку залучають органи влади як свідка при обшукові, описові майна і та інші [6, с. 1049]; 2) понятій — особа, запрошена для участі в огляді, обшуку, виїмці, впізнанні їй інших слідчих діяч, передбачених кримінально-процесуальним законом [15, с. 183].

З наведених прикладів видно, що в будь-якому випадку понятій – це запрошена особа, яка не повинна мати власних інтересів, бути неупередженою та об'єктивною.

Розвиток інституту понятих у кримінальному судочинстві має свою довгу та цікаву історію. Згадування про участь у провадженні процесуальних дій окремих осіб, які не мають власного інтересу можна знайти в багатьох стародавніх правових джерелах.

У Соборному Уложенні 1649 р. вперше згадується про понятих у главі XXI статті 87: «...А приставу взяти с собою понятых, сторонних людей, добрых, кому мочно верити...» [11].

У Зводі законів Російської імперії також є згадка про понятих: «Поняты должны быть при обыскѣ для засвидѣтельствованія; безъ нихъ запрещается производить выемку».

Згідно статуту кримінального судочинства 1864 р. поняті брали участь при складанні протоколу про порушення, провадженні судовими слідчими обшуку, виїмки, огляду, арешту, розтині трупів та інших діяч з боку судового слідчого. Кількість понятих визначалась не менше двох. Ст. 109 Статуту вказує: «Понятыми запрошуются здебільшого господарів домівок, лавок, промислових і торговельних закладів або їх управляючі та повірені, а також волосні і селянські посадові особи та церковні старости» [12].

Таким чином, законодавець орієнтував на пошук понятих з числа найбільш порядних та достойних членів суспільства, таких, що користувалися громадською довірою та сприяли в провадженні слідчих дій за їх участю своїми знаннями про певних осіб та місцеві умови, що сприяло зміцненню зв'язків між населенням і правосуддям.

Слід зазначити, що поняті виконували допоміжну функцію, їх основним завданням було засвідчення правильності та об'єктивності фіксації результатів процесуальних дій посадових осіб у протоколах слідчих (розшукових) дій.

Виходячи за змісту ч. 7 ст. 223 КПК України понятим є незаінтересована особа, яка запрошується слідчим, прокурором для проведення певних слідчих (розшукових) дій. Відповідно до закону слідчі (розшукові) дії – це регламентовані кримінальним процесуальним законом дії, що спрямовані на отримання (збирання) або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Участь понятих є гарантією правильного безпосереднього сприйняття при провадженні слідчих дій обставин і фактів, що мають значення для кримінального провадження, їх належного фіксування в процесуальних документах.

Перед проведенням слідчої (розшукової) дії особам, які беруть у ній участь, відповідно до їх процесуального статусу та ролі в слідчій дії, роз'яснюються права та обов'язки, передбачені КПК, процесуальний порядок проведення слідчої дії, а також вказується на відповідальність, встановлену законом.

Понятій не має права розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії, якщо він був заздалегідь попереджений (ч. 3 ст. 66 КПК України).

Законодавець відніс понятю до кола учасників кримінального провадження (п. 25 ст. 3 КПК України) [10], однак на відміну від інших учасників кримінального провадження, його процесуальні права та обов'язки, вимоги до нього, як суб'єкта кримінального провадження, гарантії діяльності, процесуальна та інша відповідальність до сьогодні не визначено.

На нашу думку, необхідно брати до уваги позитивний досвід наших сусідів. Так, наприклад, права та обов'язки понятих регламентовано в ст. 73 КПК Республіки Узбекистан, ст. 68 КПК Республіки Киргизстан, ст. 86 КПК Республіки Казахстан, ст. 64 Республіки Білорусь та ст. 60 КПК Російської Федерації.

При регулюванні кримінальних процесуальних відносин, понятю як учаснику кримінального провадження законодавець відводить дуже вирішальну роль. Завдання інституту понятих полягає в наступному: по-перше, він є важливим гарантом правильності фіксації змісту, ходу та результатів слідчих (розшукових) дій. По-друге, участь понятих призвана гарантувати дотримання процесуального порядку проведення слідчої (розшукової) дії, у тому числі дотримання прав людини і громадянина. По-третє, участь понятих може слугувати засобом уточнення фіксації слідчої дії, якщо при цьому були допущені будь-які пробіли та неточності. По-четверте, інститут понятих має важливе попереджувальне значення, який дисциплінує слідчого. Окрім цього, важність участі понятю в проведенні слідчих (розшукових) дій полягає в тому, що він є допоміжним суб'єктом у збиранні доказів.

Окремої уваги заслуговує вимога ч. 2 ст. 62 Конституції України, щодо законності отримання доказів [9], яка знайшла своє відображення в ч. 1 ст. 84 КПК України, де зазначено, що докази повинні бути отримані в передбаченому законом порядку. Це означає, що доказами можуть бути лише фактичні дані, отримані в результаті проведення слідчих (розшукових), негласних (розшукових) дій, які передбачені КПК України, і в тому порядку, як це передбачено відповідною процесуальною дією. З цього слідує, що докази повинні визнаватися недопустимими, якщо при їх збиранні, було порушено процесуальний порядок їх збирання та закріплення. Саме тому порушення імперативної вимоги щодо обов'язкової участі не менше двох понятих у проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи призведе до негативних наслідків і порушення вимог належності та допустимості доказів.

Розділяємо думку А.А. Котової щодо необхідності внесення доповнень до параграфу 5 «Інші учасники кримінального провадження» глави 3 КПК України статтею «Права та обов'язки понятю» [8, с. 332].

Вбачається за доцільне з метою забезпечення якісного складу понятих, створити інститут понятих на постійній основі за аналогією з народними засідателями та присяжними. Інститут «чергових» понятих доцільно створити при кожному органі досудового розслідування з урахуванням принципу територіальної побудови. Передбачити можливість застосування до понятих заходів процесуального примусу, передбачених гл. 10 КПК України.

Висновки. Інститут понятих у сучасному кримінальному провадженні є однією з умов дотримання процесуальної форми під час проведення слідчих (розшукових) дій, тому вважається дієвою процесуальною гарантією законності та обґрунтованості досудового розслідування.

Участь понятих як представників громадськості під час здійснення слідчими, працівниками оперативних підрозділів та інших служб правоохоронних органів кримінальних процесуальних процедур зменшує ризики недотримання останніми процесуальної форми збирання доказів (що може призвести до визнання їх недопустимими), а також порушення прав учасників кримінального провадження.

Аналізуючи норми чинного КПК України (ст. ст. 3, 66, 104, 233) слід зазначити, що інститут понятих зазнав суттєвих коригувань, спрямованих на обмеження його законодавчої регламентації:

- по-перше, не закріплено кримінальний процесуальний статус (права, обов'язки, гарантії діяльності, процесуальна відповідальність) такого учасника кримінального провадження;

- по-друге, не визначено вимоги щодо громадянства, дієздатності, статі, віку та інших соціально-демографічних ознак понятих;

- по-третє, не передбачено підстави та порядок відводу понятих, а також гарантії їх безпеки.

Зазначені аспекти створюють правові прогалини, незахищеність та невпевненість у завтрашньому дні, створюють перепони для реалізації понятими своїх процесуальних прав та здійснення процесуальних обов'язків. Позбавляють понятих можливості користуватися процесуальними гарантіями, застосуванням до них заходів безпеки.

Окрім цього, зазначені прогалини суттєво ускладнюють діяльність органів досудового розслідування та захисників під час провадженні слідчих (розшукових) дій.

Узагальнюючи вищезазначене, виникає необхідність у перегляді на законодавчому рівні ролі та місця інституту понятих, прийнятті змін і доповнень до кримінального процесуального закону з огляду на перспективи розвитку кримінального судочинства та досвіду інших держав у цьому напрямку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Азаров Ю.І. Щодо проблеми інституту понятих у кримінальному провадженні України / Ю.І. Азаров, А.А. Котова // Право України. – 2012. – № 6. – С. 250–254.
2. Аленин Ю.П. Процессуальные особенности производства следственных действий / Ю.П. Аленин ; Одес. нац. юрид. акад. – Одесса : Центрально-Украинское изд-во, 2002. – 264 с.
3. Бацько І.М. Учасники кримінального судочинства під час протоколювання слідчих дій / І.М. Бацько // Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, 2001. – № 2 (5). – С. 112–125.

4. Белкин А.Р. Вновь об участии понятых в следственных действиях / А.Р. Белкин // Криміналістика XXI століття : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (25-26 лип. 2010 р.) – Х., 2010. – С. 194–202.
5. Булейко О.Л. Участь понятых у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О.Л. Булейко. – К., 2009. – 191 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 170 000 сл. / В.Т. Бусел. – К. : Перун, 2003. – 1428 с.
7. Галаган В. І. Встановлення процесуального статусу окремих осіб, які беруть участь у досудовому провадженні : [монографія] / В.І. Галаган, О.М. Калачова. – Луганськ : Резніков В. С., 2012. – 212 с.
8. Котова А.А. Окремі проблемні питання інституту понятих у кримінальному провадженні України за проектом КПК / А.А. Котова // Актуальні проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства й удосконалення діяльності судових і правоохоронних органів України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (м. Луганськ, 20 квіт. 2012 р.) / М.І. Курочка, О.І. Левченков, В.І. Галаган ; МВС України ; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Є. О. Дідоренка. – Луганськ, 2012. – С. 329–332.
9. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. ; зі змін. і доповн. – К. : Атіка, 2012. – 68 с.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. // Голос України. – 2012. – 19 травня (№ 90–91).
11. Соборное уложение 1649 года. М., Изд-во Моск. ун-та, 1961 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/1649/whole.htm>.
12. Устав уголовного судопроизводства 1864 г.- Ст. 109 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3137>.
13. Фролов Ю.М. Проблеми участі понятих у провадженні окремих процесуальних дій на окремих стадіях кримінального процесу / Ю.М. Фролов, В.І. Педан // Вісник Донецького університету. Сер. : Економіка і право. – Донецьк, 2008. – Вип. 1. – С. 305–309.
14. Хитрова О.В. Участие понятых в российском уголовном судопроизводстве : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О.В. Хитрова. – М., 1996. – 224 с.
15. Юридичні терміни. Тлумачний словник / [В.Г. Гончаренко, П.П. Андрушко, Т.П. Базова та ін.] ; за ред. В.Г. Гончаренка. – 2-ге вид., стереотипне. – К. : Либідь, 2004. – 320 с.

УДК 343.125:343.137.5

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ПІД ЧАС ЗАСТОСУВАННЯ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ

LEGAL FRAMEWORK AND IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL STANDARDS IN UKRAINIAN LAW IN THE APPLICATION OF SAFEGUARDS TO MINORS

Сівак О.В.,

*ад'юнкта кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

Стаття присвячена питанням забезпечення прав та законних інтересів неповнолітніх під час застосування щодо них запобіжних заходів в аспекті їх відповідності вимогам міжнародно-правових актів, стандартів та кримінально-процесуальній політиці в Україні щодо неповнолітніх. Проведено порівняння, яким чином міжнародні стандарти в специфіці запобіжних заходів щодо неповнолітніх застосовуються в іноземних державах із специфікою їх застосування державними органами України. Особлива увага звертається на правовий захист неповнолітніх під час кримінального провадження, а саме в частині застосування запобіжних заходів, вказується на те, які порушення та недоліки допускаються органами розслідування на практиці, причини їх виникнення та способи вирішення.

Ключові слова: неповнолітні, міжнародні стандарти, імплементація, ювенальне правосуддя, запобіжні заходи, забезпечення прав неповнолітніх у кримінальному провадженні.

Статья посвящена вопросам обеспечения прав и законных интересов несовершеннолетних во время применения к ним мер пресечения в аспекте их соответствия требованиям международно-правовых актов, стандартов и уголовно-процесуальной политике в Украине в отношении несовершеннолетних. Проведено сравнение, каким образом международные стандарты в специфике мер в отношении несовершеннолетних применяются в иностранных государствах со спецификой их применения государственными органами Украины. Особое внимание обращается на правовую защиту несовершеннолетних в ходе уголовного производства, а именно в части применения мер, указывается, какие нарушения и недостатки допускаются органами расследования на практике, причины их возникновения и способы решения.

Ключевые слова: несовершеннолетние, международные стандарты, имплементация, ювенальное правосудие, меры пресечения, обеспечение прав несовершеннолетних в уголовном производстве.

The article is devoted to questions about the rights and interests of minors in the application of preventive measures against them in terms of their compliance with international regulations, standards and policies of Criminal Procedure of Ukraine regarding minors. The content of the article conducted a comparison of how the international standards in the specific measures in the juvenile used in foreign countries with their specific application of state bodies of Ukraine. Particular attention is drawn to the legal protection of minors in criminal proceedings, namely in terms of the measures indicates that any violations, is allowed by the investigating authorities, in practice, their causes and solutions.

Key words: minors, international standards, implementation, juvenile justice safeguards, rights of minors in criminal proceedings.